

רקווים לחלום: סיפורה של המוזיקה בגני הילדים בישראל

מנקודת מבטו של איש חינוך מוזיקלי

דן שגיב

תקציר

במאמר זה מתואר המהלך ההיסטורי שהוביל לשינוי המדיניות הממסדית ביחס לתחום החינוך המוזיקלי לגיל הרך, ולהידרדרות העקבית במעמדה של המוזיקה בגני הילדים במהלך העשורים האחרונים. במרכז הנרטיב עומדת סוגיית הסרת האחריות הציבורית מתחום החינוך המוזיקלי לגיל הרך מידי הגורמים המפקחים והמממנים, זאת בעקבות הפרטתו והעברתו לידי כוחות השוק החופשי. המאמר מבטא את ההשלכות הכבדות של שינוי זה, ואת אופני ההתמודדות של אנשי השטח עם המציאות המשתנה.

החלטתו של משרד החינוך להפסיק לממן את שיעורי המוזיקה בגנים, שהתקבלה באמצע שנות התשעים, גרמה שינוי תרבותי עמוק. מאחר שרוב תחום החינוך המוזיקלי לגיל הרך הועבר לידי השוק הפרטי, כך גם עוצבו אבני הבוחן התרבותיות והחינוכיות. המורות למוזיקה הפכו "מפעילות" או "מנגנות", ותוכנית הלימודים הסדורה והמפוקחת נמוגה בהתאם. המאמר מתאר את האופן שבו השינוי במעמד שיעורי המוזיקה והוראת המוזיקה בגן מובילים לפעולות שרשרת המשפיעות על כלל העשייה המוזיקלית בגן, ולשינויים נרחבים באופן ההתייחסות לתוכניות להכשרת מורות ומורים למוזיקה במכללות להוראה. בלב המאמר מבוטאת קינה אישית וקולקטיבית המבקשת להציב מראה לפני השינוי הרגולטיבי, ולטעון שמדיניות החינוך לגיל הרך מובילה לשינוי תרבותי עמוק, לאיבוד אחיזה בנעשה בתחום זה, ולאובדן דרך חינוכית. עם זאת, לקראת סוף המאמר עולה הטענה שעל אף הכול אפשר להתבונן במציאות באומץ ולנסות לחולל בצניעות מהפכות "מלמטה", כדי להשיב לאנשי התחום אופטימיות ותקווה לעתיד.

מילות מפתח: מוזיקה לגיל הרך, משבר תרבות, רגולציה, קנון

פתח דבר

מאמר זה נכתב מדם ליבי, ומתוך היכרות ארוכת שנים עם מערכת החינוך המוזיקלי לגיל הרך בישראל. במאמר אתאר את המהלך ההיסטורי שהוביל לשינוי המדיניות הממסדית ביחס לתחום זה, ולהידרדרות העקבית במעמדה של המוזיקה בגני הילדים במהלך העשורים האחרונים. במרכז הסיפור עומדת השאלה הנוגעת להסרת האחריות הציבורית מתחום החינוך המוזיקלי בגיל הרך מידי הגורמים המפקחים והמממנים בעקבות הפרטתו והעברתו לידי כוחות השוק החופשי. כמו במקרים רבים אחרים, כשתחום חינוכי נמסר לידי השוק הפרטי כל סולם הערכים משתנה, ויחד עימו משתנה גם הפרקטיקה החינוכית בשטח. במאמר אתייחס למגוון ההשלכות המשמעותיות של שינוי זה, ואבסס את טענותי הן על היכרות אישית ענפה עם התחום לאורך שנים הן על מחקרים שנעשו על אודות סוגיות אלו.

משבר התרבות

בתקופה שבה התחלתי לעסוק בהוראת המוזיקה בגני הילדים, בתחילת שנות האלפיים, חזרתי מדי שבוע אל האוצר הבלום שאליו נחשפתי כבר בימי ילדותי - ספר שירים ישן ומצהיב, שחי ומפעם בתוכי עד היום, "זמר חן" הוא שמו, שהיה לאחד מנכסי צאן הברזל של התרבות העברית והישראלית מימי קום המדינה. שירים שכתבה והלחינה שרה לוי-תנאי ממלאים את דפי הספר לצד לחנים של יואל ולבה, יואל אנגל, נחום נרדי, עמנואל עמירן, דניאל סמבורסקי, מנשה רבינא, ועוד רבים וטובים נוספים האחראים לכינונו של הקנון המרכזי של שירי הילדים בישראל. האוצר המוזיקלי שנאסף בשירון מיתולוגי זה, הצעיד ושימר את התרבות העברית במשך שנים ארוכות. יתרה מכך, ענקי הזמר העברי המוקדם ששיריהם נאספו לספר הקנוני ראו בחינוך המוזיקלי בגן הילדים מוקד מכריע ביצירת התרבות העברית המתחדשת, ועל כן השירים נכתבו בקפידה רבה, הולחנו ביד אומן זהירה, והותאמו בכישרון רב ליכולות ההתפתחותיות של הילדים בגיל הרך מגיל שלוש (בן זאב, 2009).

בכל שנותיי כמחנך מוזיקלי לגיל הרך חזרתי בכל חורף לשיר את הלחן למילים האלמותיות "רוח גשם בא לגן/וקולו כקול התן" של לוי-תנאי, במסיבת חנוכה שרתי עם הילדים והוריהם את "סביבון סב סב" של לוי קיפניס, ובבוא האביב שרתי עם הילדים והגגנות את שירם של יחיאל הלפרין ויואל אנגל "בא האביב, שמש חביב/יפיץ אור וחום". וכך בכל שנה, בעקשנות רבה, עם גיטרה בידי ומקלות קלווס

שנשלפו מתיקי, למדנו לשיר את השירים מחדש. באותה שיטתיות חזרנו בכל שנה להאזין ליצירותיהם של לירוי אנדרסן, ליאו דליב, אמדאוס מוצרט, הנרי מנסיני, סקוט ג'ופלין, ואף חשפתי את הילדים עם השנים ליוצרות וליוצרים מקומיים עכשוויים שהעשירו את עולמי המוזיקלי. הילדים נעו במרחבי הגן למשמע קולי בליווי נגינת הגיטרה, יצרו חומר תנועתי דרך התבוננות וחקיקו או באמצעות מבע אישי מאולתר, הפנימו באינספור דרכים את האמצעים המוזיקליים הבסיסיים כמו סטקטו ולגטו, פיאנו ופורטה, צלילים גבוהים ונמוכים, מקצב, מפעם, וכך הלאה.

לימדתי את ילדי הגן בהנאה רבה, תוך שנחשפתי לאורך השנים לתורת החינוך המוזיקלי לגיל הרך מידיהן של ענקיות התחום, בכתובים ובמפגשים חיים. קטה יעקב, ציפי כהנוביץ', עדה רון, מרים אופנהיים, איה גל, ורוניקה כהן, רונית וייס, מיכל חפר, ועוד רבות וטובות היו לי למגדלור חי וזוהר של חיי המקצועיים, כמו גם לעשרות ומאות מורות ומורים למוזיקה לגיל הרך לאורך שנים רבות. שיטות ההוראה המסורתיות כמו דלקרוז, אורף וקודאי היו לאבני דרך מרכזיות לכל מורה שעברה הכשרה סדורה באחת מתוכניות הלימוד האקדמיות, כשהמקצוענות והקפדנות היו לנדבך מרכזי באתוס האידאולוגי שנשא התחום. לא ניתן היה לחמוק לרגע מהאמירה הברורה והבלתי מתפשרת שאפפה את תחום הדעת, שחינוך מוזיקלי בגיל הרך חשוב לא פחות, אם לא יותר, מהחינוך המוזיקלי שעתיד לבוא בגילים המאוחרים יותר. התשוקה וההתלהבות של מובילות התחום לוותה בתחושת אחריות כבדה שעברה לכל סטודנט להוראה שזכה ללמוד מהן. פרקטיקות ההוראה כללו אידאולוגיה סדורה, שבמסגרתה הובהר שיש לתפוס בחוכמה וביעילות את חלון ההזדמנויות היצירתי בגילים הצעירים, המוכר מהספרות המחקרית, ולהפיק ממנו את המיטב (קליין ויבלון, 2008). לפיכך, אין אפשרות לעגל פינות, להתאמץ פחות, או לחשוב שישנה אפשרות להיות מוזיקאים מיומנים ומקצועיים פחות כשנעמוד בפני ילדי הגן בשיעור המוזיקה.

כיום שיעורי המוזיקה בחלק נכבד מהגנים בישראל מתנהלים באופן אחר לגמרי. ממרום שנות עיסוקיי בחינוך מוזיקלי, אני נוכח עד כמה עמוק השינוי בחברה הישראלית, ועד כמה שונה הנוף המוזיקלי בגן הילדים מהמציאות התרבותית החלופית שהתהוותה לנגד עינינו בעשורים האחרונים. הנעשה בתחום החינוך המוזיקלי משקף במידה לא מבוטלת את ההידרדרות הכוללת במעמד המורה. אנשי החינוך בכלל ואנשי החינוך המוזיקלי בפרט נדרשים כיום להילחם על הבסיס הערכי הניצב בלב עבודתם,

להתעקש על ייצוב מעמדם, לפלס בלית ברירה את דרכם למיקום נאות בשדה חברתי, ולעמוד על חשיבותו של מקצוע ההוראה (איזנברג, 2020). בחינוך המוזיקלי לגיל הרך תהליך זה התהווה ביתר שאת לאורך העשורים האחרונים. לצד הפיחות ההולך וגובר במעמד המורה, מעמדו של המורה למוזיקה בגיל הרך ירד אף יותר בשל מדיניות מכוונת שהונהגה כבר לפני כמה עשורים. בבסיס הסוגייה עומדת העסקתם של המורים למוזיקה לגיל הרך, שהועברה בהדרגה מהמגזר הציבורי למגזר הפרטי. במהלך המעבר, ובמסגרת שיטות ההעסקה החדשות, הוחלפו רבות מהמורות המוסמכות ורבים מהמורים המוסמכים בכוח אדם זול יותר ולא בהכרח כשיר, שלרוב, נושא תארים שאינם מקצועיים דיים, כמו מפעילים, מנגנות ומדריכים. ערכה החינוכי של המוזיקה, שהיה ברור ומובן מאליו בראשית הציונות ובעשורים הראשונים של המדינה, נכפף זה מכבר באופן בלעדי כמעט לערכי כוחות השוק המסחרי ולדרכי ניהול הפועלות על פי מדדים של רווח והפסד. גדולות הרוח של התחום, כמו כל הקנון התרבותי, הלכו ושקעו עם השנים, וכיום קשה ואף נדיר למצוא ביטוי דומיננטי במערכת לתפיסות החינוכיות של המוזיקה לגיל הרך שנבנו בעמל רב לאורך שנים ארוכות.

תהליך ה"ייבוש" של החינוך המוזיקלי בגיל הרך

השינוי לא התרחש באבחה אחת, ומדובר בהליך שיטתי שהשתרש לאורך שלושת העשורים האחרונים. עד אז, היו תקני משרות לכל מורה למוזיקה מטעם משרד החינוך בכל גן ילדים. החל מאמצע שנות התשעים כל פרישה לגמלאות של מורה למוזיקה לוותה בביטול התקן לאיוש משרתה, כך שהתקן "פרש" כביכול יחד עם המורה. בחלק מן היישובים האחריות על הוראת המוזיקה עברה לידי העירייה או המועצה האזורית, ובחלקם האחר הופרטה כליל¹ (ידע אישי, וייך-שחק, 7.6.2023). בשלב הראשון היה קשה לחוש בהבדל, מאחר שרבות מהמורות למוזיקה בגנים המשיכו בעבודתן כרגיל לאור מעמד הקביעות המוענק בהסכם הקיבוצי. ככל שנקפו השנים, רבות מהמורות למוזיקה פרשו לגמלאות, התקן לאיוש משרתן בוטל, ולאט לאט המאזן התרבותי והפדגוגי בגני הילדים נמסר לידי כוחות השוק הפרטי. תהליך ה"ייבוש" היה הדרגתי אך יעיל, כך שגודל השינוי ועוצמת הנזק זעקו לשמיים רק שנים רבות אחרי שהמדינה הפסיקה לממן את שיעורי המוזיקה בגנים. משרד החינוך הצדיק את הפסקת המימון

¹ מתוך שיחה אישית עם שושנה וייך-שחק, שנערכה ביום 7.6.2023.

באמצעות יישום תפיסה חינוכית חלופית, שבמסגרתה יש להטיל את תחום המוזיקה על הגננת כחלק ממכלול חובותיה. מדיניות זו מיושמת גם כיום, ואפשר לעיין בעיקריה בתיק תוכניות לימודים בפורטל לעובדי הוראה. על אף זאת, זה שנים ארוכות ששיעורי המוזיקה ממשיכים להתקיים במתכונת תל"ן (תוכנית לימודים נוספת) ובמימון כספי ההורים. כיום כבר נאמר בריש גלי שמשד החינוך אינו מעסיק יותר מורים למוזיקה בחינוך הקדם-יסודי, ואין כל ליווי ופיקוח מקצועיים מטעמו בגני הילדים.²

השינוי היה כה הדרגתי ועמוק, עד שקשה להסביר את המציאות הבלתי נתפסת ברוב הגנים בישראל כיום. לשם ההמחשה, אפשר לדמות אותו למרחבי שדות בר נטולי חן וסדר או לג'ונגל פרוע וסבוך שבו שולטים חוקי הטבע האבולוציוניים: ענקי השוק הפרטי חולשים על חלקים גדולים מהשוק, מעט מאנשי הדור המייסד של הוראת המוזיקה המתקשים להמשיך בדרך המסורתית מצליחים להחזיק מעמד (לרוב לצד גננות ותיקות שזוכרות את חסד נעוריהם), ורבים המגיעים למקצוע נאלצים להשלים עם המצב הקיים ולהתאים עצמם למציאות החדשה. שאלות של איכות, תרבות, אסתטיקה, ידע, כישרון, חינוך, פדגוגיה, המשכיות, חקרנות, מקצועיות, הקפדה, תהליך, קנון, היבטים הקשורים בהתפתחות הילד וכדומה, אינן עומדות יותר במרכז ההווה המערכתית. שינוי זה מחדד את מעמדה המעורער ממילא של המוזיקה בגן הילדים, ובמקומות רבים נעלם המונח שיעור מוזיקה, שהוחלף בהגדרות ההולמות את הירידה במעמדו – חוג מוזיקה, הפעלה מוזיקלית, או מפגשי העשרה מוזיקליים.

לאחר שמשד החינוך הפסיק לממן את שיעורי המוזיקה בגנים ולפקח עליהם, עם השנים, עלתה סוגיה זו גם בקרב הרשויות המקומיות. במקומות רבים תהו אם יש בכלל צורך באשת מקצוע מיומנת או מוסמכת מתחום המוזיקה, אם יש צורך בשיעורי מוזיקה פעמיים בשבוע, ואם ישנה הצדקה להשקעה כספית כה נכבדת. במילים אחרות, כל גורמי המדינה הסירו ידם משיעורי המוזיקה בגנים הן מבחינה תקציבית הן מבחינה פדגוגית, כך שבעשורים האחרונים תרבות "השוק הפרוץ" תפסה את מרכז הזירה בתחום החינוך המוזיקלי לגיל הרך.

² הכנסת, מרכז המחקר והמידע. (2016). הקונסרבטוריונים ומקומם בחינוך המוזיקלי במערכת החינוך. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/907240a9-e7f3-e511-80d6-00155d0204d4/2_907240a9-e7f3-e511-80d6-00155d0204d4_11_10435.pdf

החלת כללי "שוק פרוץ" על השטח

על אף התפיסה הברורה של משרד החינוך, שיעורי המוזיקה ממשיכים להתקיים ברוב גני הילדים בישראל, אם כי, במתכונת שונה מאשר בעבר. בהינתן העובדה, שמשרד החינוך כבר אינו מממן את שיעורי המוזיקה בגן ואינו מפקח עליהם, קשה מאוד למפות את הפרופיל המקצועי של המורות והמורים. אולם אפשר לקבל מושג על כך כשמנסים להבין מי הם המעסיקים שלהם, ומהם תנאי הסף הנדרשים להשתלבות כמורה למוזיקה בגיל הרך. ישנן שיטות רבות של העסקת מורים למוזיקה בגנים הציבוריים, אך המעסיקים המרכזיים בשוק כיום הן חברות קבלן מתחרות המתקוטטות זו עם זו. מטרתן העיקרית של חברות אלו היא להצליח לזכות במכרזים למתן שירותי חינוך חיצוניים לגני הילדים, שמפרסמות הרשויות המקומיות, והתחרות קשה ואכזרית.

במקרים מסוימים רשויות מקומיות פורסות את חסותן ומעסיקות מורים למוזיקה באופן ישיר או באמצעות חברה-בת עירונית המעניקה פתרון רגולטיבי שאינו מחייב מתן תנאים סוציאליים נאותים או קביעות במערכת. רשויות אחרות מאפשרות העסקה באמצעות עמותות עירוניות או עמותות פרטיות, וישנם גופי חינוך פרטיים המעסיקים באופן ישיר את המורות והמורים. כך או אחרת, ככל שישנן שיטות העסקה רבות יותר, כך מעמיק חוסר היכולת לשרטט קו חינוכי אחיד בתחום המוזיקה בגני הילדים. יתרה מכך, נדמה שבחלק מהמקרים הושקעה מחשבה רבה למציאת דרכי העסקה יעילות וזולות, אולם, במרבית המקרים המכרזים שמתפרסמים מטעם הרשויות המקומיות אינם כוללים התייחסויות לסטנדרטים חינוכיים או פדגוגיים. אם כך, מסתבר שאבן הבוחן המרכזית תהא יכולתה של חברת הקבלן לספק מורים למוזיקה בזול, ורצוי בזיל הזול.

מלבד מספר קטן של רשויות, במרבית המכרזים לא תופיע חובה להציג תוכנית לימודים פדגוגית מעמיקה ורצינית המחייבת אמת מידה מקצועית או חינוכית. במרבית המכרזים מסוג זה ההנחיות כלליות ביותר. לאורך השנים הכרתי מורות ומורים רבים אשר "נבעטו" ממקום למקום בהתאם להחלטת הרשות המקומית, בהתאם להעדפות התקציביות התורניות, ובהתאם לרצון להחליף מורות ותיקות במורות קבלן, שעלות העסקתן פחותה בהרבה. מסתבר שגם אם חברת קבלן תרצה לייצר סטנדרט חינוכי ולקבוע רף מקצועי למורים שהיא מעסיקה, אין לה כל סיכוי לעמוד בתחרות האכזרית.

חברה אחרת עשויה להעסיק כוח אדם זול יותר, להציע את עבודת מוריה במחיר נמוך בהרבה, וכך לזכות במכרז שבו העלות הנמוכה חורצת את גורלם ואת אופיים של שיעורי המוזיקה ברשות המקומית. כשיעור המוזיקה הפך לחוג תל"ן העובר כמטבע לסוחר, המערכת כולה התכיילה בהתאם למעמד החדש שנקבע לו. מכאן גם נגזר חוסר ההתייחסות הן לתכנים הנלמדים בגן הן לסטטוס התעסוקתי של המורות והמורים למוזיקה, שנפגע קשות. אוכל להסיק בצער, שכיום כמעט כל מי שמעוניין להיות מורה למוזיקה בגיל הרך יוכל ללמד בגנים ולהתפרנס מכך היטב. לצד מורים מיומנים, מוזיקאים משכמם ומעלה, ואנשי הוראה שהקדישו את חייהם לתחום הוראת המוזיקה בגיל הרך, מועסקים מאות אנשים נטולי כישרים מתאימים, שלא למדו בתוכנית הכשרה כלשהי, ושאינם ידע מספק בתחום המוזיקה.

נדמה ששאלת זהותו של האדם שנכנס לגן מדי שבוע ועוסק בחינוך ילדינו היא שאלה כבדת משקל. סביר להניח שכל הורה יצפה שרק אנשי מקצוע מיומנים יבואו במגע עם ילדיו. לא בכדי הן גננות הן סייעות נדרשות לקבל הכשרה סדורה, תעודות מתאימות, ולהיות נתונות לפיקוח ולבקרה תמידית של עבודתן. בדומה לדרישה המקצועית המוצבת לגננות, כך גם מצופה מכל מנהל בית ספר שיידע לעמוד על המשמר ולא יאפשר לאיש מקצוע לא מיומן ללמד בבית ספרו. על כן, קשה לתפוס את העובדה שבמשך שנים מלמדים בגני הילדים פעם או פעמיים בשבוע מאות מורות ומורים למוזיקה, שחלק משמעותי מהם כלל לא קיבלו הכשרה מקצועית, לרבים מהם אין תואר מתאים, ושלעיתים אף אין להם מיומנות בסיסית של נגינה בכלי מוזיקלי כלשהו. פועל יוצא של מציאות זו הוא ההידרדרות התרבותית בגני הילדים ונדמה שמדיניות השוק הפרוץ חדרה גם אל ליבת העבודה בגן ואל עבודתה של הגננת. לאורך העשורים האחרונים מושרים בגני הילדים מאות שירים בני־חלוף, ברמה נמוכה של שפה, שנכתבו אך לפני רגע בידי יוצרות ויוצרים למיניהם. היצירות הקלסיות, שבהן הייתה הקפדה רבה הן על רמת העברית הן על הרמה המוזיקלית, ושהיו נכסי צאן ברזל של הבניית הזהות החברתית בישראל, הלכו ואיבדו מחשיבותן וירדו מסדר היום החינוכי בגן. שירים רבים המושרים בדור האחרון בגנים מתפוגגים אל תהום הנשייה קצת אחרי שהושרו, כך שבכל שנה נכתבים שירים נוספים שאיש אינו זוכר שנה לאחר מכן. לאור העובדה שהמוזיקה פסקה להיות סוגיה רבת ערך בגן, למעשה, נדמה שאין זה כבר ממש משנה מה ילדינו לומדים בגן בתחום זה.

היעלמותו של הקנון התרבותי

מחקרים שונים נכתבו על התכנים הנלמדים בגני הילדים בעשורים האחרונים באמצעות התבוננות במסיבת החנוכה (אמיר, 2012; כהנביץ', 2010; גלושנקוף, 2011; גלושנקוף ושחר, 2004), הנחשבת לאחד מרגעי השיא של השנה בגן הילדים. מסיבות החנוכה הפכו כבר מזמן למוצר מסחרי שהמורות והמורים למוזיקה אמורים לספק לגן הילדים, כחלק מהצורך שעולה מהשטח לחגוג את החג בכל שנה עם תכנים חדשים.

אני זוכר היטב שהתקשיתי להתמודד עם החוויה החוזרת מדי שנה במסיבות החנוכה בגן שבו למד בני כשהיה צעיר. במהלך אותן מסיבות נדלקו וכבו אורות הניאון פעמים רבות, מיני אורות סגולים קישטו את הגן, אביזרים חולקו ונאספו, ושירים רבים מספור, שכלל לא הכרתי, הושרו על ידי הילדים והצוות. בתום המסיבה נשכחו רוב השירים ונותרנו עם החוויה הראוותנית, אך עם מעט מאוד מאווירת החג המסורתית. משרד החינוך פרסם בחוזר מנכ"ל עמדה ברורה שלפיה יש לקיים את מסיבת החנוכה בהיבט בין-דורי, ולהקפיד על שירה משותפת של שירי החג המסורתיים בכל הגנים בישראל (אמיר, 2012). למרות זאת, מסיבת חנוכה בגן שבו למד בני אינה יוצאת דופן והיא חלק מתופעה נפוצה ברחבי הארץ זה שנים רבות. גננות רבות שפגשתי לאורך שנותי כמורה למוזיקה וכמורה בפני גננות בהשתלמויות של משרד החינוך, טענו שמסיבות החנוכה שינו את אופיין המקורי לאורך השנים בשל הצורך להציג בפני ההורים תכנים חדשים ולעמוד במערך הציפיות שלהם. מסיבות "עדכניות", כך מסתבר, עשויות לגרום לגננות להיחשב למשקיעניות, למתחדשות ולמי שאינן קופאות על שמריהן.

באתרי אינטרנט רבים אפשר למצוא חברות ומספקי תוכן למיניהם המציעים הכשרות מהירות, ו"שיטות לימוד" להפקת מסיבות חנוכה סוגוניות וגדושות אביזרים. לאורך שנים פורסמו בדרכים שונות מפגשים המכונים בטעות "השתלמויות מקצועיות" כדי לאפשר ארגון פשוט של מסיבת חנוכה עדכנית. בעוד תפקידה של השתלמות מקצועית לספק העמקה, העשרה והגדלה של הידע הקיים לגננת או למורה למוזיקה, במקרה זה מדובר בתוכן מהיר, זול, שלרוב ילווה בהסברים ממוקדים או במה שנהוג לכנות "מתכונים" להפעלה בגן. אותם מפגשים וחומרי עזר צצו לאורך השנים בכל נושא הקשור במעגל השנה הנלמד בגן, ולא דווקא למסיבות חג החנוכה. בדור הנוכחי צצים ברשתות החברתיות ובאתרי

האינטרנט הצעות להשתלמויות דיגיטליות בכל נושא העולה על הדעת (חג ומועד, עונה בשנה, וכל נושא שבו עוסקים בגן) כמוצרי מדף בשיטת שלם וקח מהר.

עם זאת, ועל אף שנדמה שאין דין ואין דיין, האגף לחינוך קדם-יסודי במשרד החינוך ממשיך לראות במוזיקה תחום ליבה. בתיק תוכניות לימודים של האגף לעובדי הוראה (משרד החינוך, ל"ת) ישנם תכנים שהגגנת מחויבת לכאורה ללמד, חלקם בתחומי האומנויות בכלל וחלקם בתחום המוזיקה בפרט. בתיק זה מפורט מה מצופה מהגגנת בתחום המוזיקה בגן (לרבות מסיבת חנוכה) ואף הופקו במהלך העשור האחרון כמה חוברות עזר, למשל, "זמר לך לגיל הרך" או "בואו לגני" המשמשות שירונים מחודשים לגגנת לשם יצירת קנון שירי מחודש בגן הילדים (גילוי נאות, הייתי מעורב בכתיבה של חלקן). תוכניות אלו עשויות היו להעניק מענה מוסדי לשוק הפרוץ של המוזיקה בגיל הרך, אך גם בהן אין מענה המבסס מארג משמעותי של חינוך מוזיקלי בגן. הסיבה לכך היא פשוטה: עומס התכנים שלהם מחויבת הגגנת (חשבון, עברית, מדע, חינוך גופני, היגיינה אישית, יצירה, וזוהי רק רשימה חלקית), אינו מאפשר לה להתעמק גם ברזי תחום המוזיקה. לאור זאת, הפערים בין המוצהר בכתובים בתוכנית הלימודים לבין הנעשה בפועל גדולים מאוד.

העברת מרכז האחריות על התחום המוזיקלי בגן לידיה של הגגנת אינה יכולה לעמוד בקנה המידה המקצועי הראוי. מלבד זאת שההכשרה המוזיקלית לגגנות במרבית המכללות לחינוך היא מועטה ביותר, אין כל הכשרה סדורה עבורן בתחום זה. פרט להשתלמויות בתחום המוזיקה מטעם משרד החינוך, הניתנות רק למעוניינות בכך, קשה למצוא מערך הדרכה משמעותי העשוי לסייע לגגנת להגיע לרמת ידע מספקת או אפילו מינימלית בתחום המוזיקה בחיי היום יום בגן. המשמעות המיידית היא שניהול תחום המוזיקה, שניטל לחלוטין מידיהן של מומחיות התוכן, נותר כעוד תחום ידע בגן לצד כל התחומים האחרים, והתכנים בתוכנית הלימודים עשויים להישאר בכתובים ולא להגיע לכדי יישום לעולם.

פגשתי מאות גגנות במסגרת תפקידי השונים, ורבות מהן הבינו היטב את חשיבותה של המוזיקה בגן ככלי חינוכי בסיסי העשוי להיות ראשון במעלה לילדים. עם זאת, ההכשרה הדלה שזכו לה מותרה אותן לעיתים רק עם המוכר להן מחומרים מוזיקליים שנאספו על-ידן באופן מקרי ממקורות שונים, וחלקן אף חשות מבוכה לנוכח הידע המקצועי הבסיסי שלהן. במהלך מפגשי ההשתלמויות הממוסדות

שהעברתי לגננות לאורך השנים, גם הגננות הוותיקות לא תמיד יודעות מהו האופן הנכון לשילוב מוזיקה בגן בחיי היום יום. נשאלתי לאורך השנים שאלות חשובות ביותר: איך נדע לבחור שיר מתאים, ומהם הקריטריונים המוזיקליים לבחירת שיר לגן? כיצד נדע לבחור את החומר התנועתי ההולם שיר או יצירה? כיצד נדע להטמיע שיר לאורך זמן ולהפוך אותו לחלק מעולמו של הילד? מה תפקידו המוזיקלי של אביזר? כיצד יש להשתמש בכלי הנגינה באופן אפקטיבי? כמה שירים כדאי ללמד במפגש הבוקר? ועוד. כאשר הגננות עוסקות מדי יום בניהול הגן, ומשימות רבות מספור רובצות על כתפיהן, אין להן אפשרות להעמיק בתשובות לכל השאלות הללו. לשמחתי, רבות מהן מבינות שאם לא ייטלו אחריות בעצמן, הנושא לא יקודם בדרך אחרת, אך ברור ומובן מאליו כיום שתחום המוזיקה נותר בגן ללא מענה מספק.

המבוכה של תוכניות ההכשרה הממוסדות

השינוי במעמדה של המוזיקה בגן הילדים השתקף לאורך השנים גם בתחום ההכשרה במכללות לחינוך. תוכניות התמחות למיניהן נסגרו לאורך השנים (למשל, במכללת אורנים ובחוג לגיל הרך במכללת לוינסקי לחינוך), ולצד זאת סך שעות הלמידה שסטודנטיות להוראה זוכות לה בחוגים לגיל הרך או בתוכניות ההכשרה למורים למוזיקה הלך והצטמצם משמעותית. מגמה זו באה לידי ביטוי בכל תוכניות הכשרת המורים, אך תחום המוזיקה לגיל הרך הלך ואיבד ממעמדו גם בשל אי התאמתו לנעשה בשטח. מורות ומורים צעירים למוזיקה ששאפו להקדיש את חייהם המקצועיים לחינוך מוזיקלי לגיל הרך, מצאו עצמם בפני שוקת שבורה עם סיום לימודיהם. איש מהם לא יכול לבצע את שנת ההתמחות שלו כמורה למוזיקה בגן הילדים בשל היעדר שעות העסקה בגן הילדים מטעם משרד החינוך. יתרה מכך, חלק גדול מהחומר הנלמד לאורך התואר הפך לחסר רלוונטיות לנוכח השתלטותו של השוק הפרטי על החינוך המוזיקלי לגיל הרך.

חלק מתוכניות ההכשרה המוסדיות ממשיכות לדבוק בהקניה מעמיקה ורחבת היקף כפי שהיה נהוג מאז ומתמיד, ומעניקות חינוך ראוי ואיכותי לסטודנטים להוראה בהתאם לתוכנית הלימודים המסורתית. הסטודנטיות והסטודנטים עוברים תהליך הכולל פיתוח מדויק של מכלול המיומנויות המוזיקליות ושיטות ההוראה הנדרשות. הם מתנסים בהוראה בשטח, ומחויבים לעמוד במבחנים ובסטנדרטים

תובעניים במיוחד. באופן שאינו מתקבל על הדעת, לאחר סיום לימודיהם הם נאלצים להניח בצד חלק גדול מהידע שצברו, ולהתאים עצמם לתנאי השוק הפרוץ ולציפיות צו האופנה המשתנות באופן תכוף. זאת ועוד, מאחר שאין פיקוח ובקרה על הנעשה בתחום החינוך המוזיקלי בגיל הרך, לאורך השנים צצו תוכניות הכשרה פרטיות קצרות טווח המעניקות תעודת מדריך לגיל הרך לכל החפץ בכך. נתקלתי לא פעם בתוכניות הכשרה שיוזמות חברות הקבלן המספקות שירותי הוראת מוזיקה בגני הילדים, כך שכל החפץ בכך יוכל להצטייד בתעודת הכשר מטעם אותה חברה פרטית ולהתחיל ללמד באין מפריע בגן ילדים ציבורי.

כיום נוצר מצב המעמיד בסימן שאלה את עצם קיומן של תוכניות ההכשרה של מורות ומורים לגיל הרך במכללות לחינוך. מורים שעברו הליך הכשרה של כמה שנים והשקיעו ממיטב מרצם, רצונם וכספם כדי להיות מורים מקצועיים וראויים, עשויים לעמוד בקו אחד עם מורות ומורים חסרי הכשרה, ללא תואר אקדמי ותעודת הוראה, וללא יכולות מוזיקליות בסיסיות. התוצאה היא מחול אבסורד הממשיך להסתחרר, ורבים מהמורים למוזיקה שעברו הכשרה סדורה מעדיפים להוציא עצמם מחוץ לשדה החינוך המוזיקלי.

על אף הכול – הערה אופטימית לסיום

החלום הגדול של החינוך המוזיקלי בגיל הרך נגוז כבר מזמן, ולמעשה, אין דרך להשיב את הגלגל אחורנית. גם אם יתמנה היום שר חינוך שיעמיד במרכז סדר היום את החינוך המוזיקלי לגיל הרך, ויחליט לשים קץ לנזקים שנוצרו בשל הפרטתו, יחלפו עשורים רבים עד שהמצב יתוקן. מאחר שמדובר בהשקעה עצומה, הן כספית הן ארגונית, אני מאמין שהשיטה הנוכחית תוסיף להתקיים עוד שנים רבות. מה נותר לעשות? להבין ככל הנראה שזהו המצב, "אין לנו ארץ אחרת". עלינו להוסיף ולפעול, כל אחת ואחד בחלקת אלוהים הקטנה שלו, ולחולל מהפכות צנועות מלמטה. לאורך שנות הפעילות שלי כאיש חינוך מוזיקלי נוכחתי בכך שהאמונה במקצועיות ובתפיסה הפדגוגית הראויה הובילו להיווצרות איים של עשייה איכותית במקומות רבים על ידי נשות ואנשי מקצוע מצוינים. לשמחתי, יש דוגמאות למכביר: תוכניות סדורות שהנהיגו ערים שבהן פעלו ראשי אגפי חינוך שלקחו על עצמם את כינונה של תוכנית לימודים מוזיקלית ראויה בגנים ודאגו ליישמה; פורצי דרך בתחום

החינוך המוזיקלי לגיל הרך, רבים מהם בני דורי, המפיצים את תורתם ברבים באמצעות כתיבה, הקלטות של חומרים מוזיקליים איכותיים ומותאמים לגיל הרך, והעברת השתלמויות מורים; תוכניות קונצרטים במגוון סגנונות הפועלות ברשויות מקומיות רבות, שבמסגרתן ילדי הגנים זוכים לשמוע קונצרטים חיים המלווים בתהליך הכנה; מופעים מוזיקליים הנבחרים בקפידה לילדי הגנים על ידי המפעל החשוב של סל תרבות ארצי, שבמקרים רבים גם שם דגש על היבטי ההכנה בגן טרם המופע; שיעורי מוזיקה הניתנים לילדי הגיל הרך במרכזים מוזיקליים למיניהם ובקונסרבטוריונים, ושיעורי מוזיקה הניתנים על ידי מורות ומורים המתעקשים לשחות נגד הזרם, חלקם אפילו מועסקים על ידי חברות קבלן, וללמד בדרך הראויה ביותר; השתלמויות מקצועיות רבות המאורגנות מדי שנה לגננות ברחבי הארץ בידי האגף לחינוך קדם-יסודי, ופעולותיה של המדריכה הארצית למוזיקה, ד"ר מאיה איזנברג³ בהפעלת מרכזים מוזיקליים, בהפקת כינוסים מקצועיים, ובהדרכות בגנים בכמה רשויות. נוסף על כך את העשייה האקדמית הענפה המתקיימת בארץ, ואת שיטות ההוראה המותאמות שהונחלו לאורך השנים, ולפנינו עשייה מפוארת, וזוהי רשימה חלקית בלבד. לשיטתי, אפשר לכוון "מהפכה מלמטה" לנוכח המדיניות הכוללת שזנחה כליל את החינוך המוזיקלי לגיל הרך. אבקש לסיים בציטוט משירו של אריק איינשטיין, העשוי להפיח משמעות בעבודתו של כל מורה למוזיקה לגיל הרך בעת יציאתו לגן: "בסך הכול רציתי לטפסף טיפה/ כי טיפה, עוד טיפה, עוד טיפה, עוד טיפה/ תהיינה לים".

רשימת מקורות

- איזנברג, מ' (2020). *השפעתן של תוכניות ריאליטי בתחום המוזיקה על חינוך מוזיקלי בבית ספר יסודי מנקודת מבטם של מורים למוזיקה* [חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה]. אוניברסיטת בר-אילן.
- אמיר, מ' (2012). *לא הכרתי אף שיר: מאפייני רפרטואר שירי חג החנוכה בגני הילדים כיום - בין שימור לחידוש*. [עבודת גמר לתואר "מוסמך"]. מכללת לוינסקי לחינוך.
- בן זאב, נ' (2009) *מנגינה ישראלית*. הקיבוץ המאוחד.

³ ראו את מאמרה של מאיה איזנברג "חינוך מוזיקלי באגף לחינוך לגיל הרך במשרד החינוך" בגיליון זה (הערוכות).

גלושנקוף, ק' (2011). חנוכה ברשת: המשכיות ושינוי במסיבות חנוכה בגן הילדים, כפי שאלה

מתבטאים בסרטוני וידאו ב־YouTube. חוקרים @ הגיל הרך, 1, 47-28.

גלושנקוף, ק' ושחר, נ' (2004). מקומה ותפקידה של הגננת בחיי המוסיקה בגן הילדים: דו"ח מחקר.

מכללת לוינסקי לחינוך ומכללת בית ברל.

כהנוביץ', צ' (2010). שיר לי דקיק. פנים - כתב עת לתרבות, חברה וחינוך, 52-53, 182-191.

משרד החינוך. (ללא תאריך). תיק תוכניות לימודים לעובדי הוראה, גני ילדים.

<https://edu.gov.il/special/Curriculum/pre-school/Pages/kindergarten-list-of-subjects.aspx>

קליין, פ' ויבלון, י' (עורכים). (2008). מחקר יישומי בחינוך: ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך. היוזמה

למחקר יישומי בחינוך, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.